

УДК 811.161.2'373.612.2:81'32У

І. В. Волкова, О. Є. Шиліна

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

СЕМАНТИКА КОЛЬОРУ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

І. Є. МІРОШНИЧЕНКА

СЕМАНТИКА ЦВЕТА В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

И. Е. МИРОШНИЧЕНКО

THE SEMANTIC OF THE COLOR

IN I. Y. MIROSHNICHENKO'S POEMS

Статтю присвячено дослідженню семантики кольору в поетичних текстах І. Є. Мірошніченка. Показано роль кольору в авторських текстах, функціонування кольороназв проаналізовано в прагматичному аспекті. Проведено порівняльний аналіз використання кольороназв. Досліджено спектр слів, які вказують на колір. Доведено, що використання кольороназв допомагає авторові втілити образи, емоції, почуття й створити оригінальну символічну картину світу.

Ключові слова: кольороназва, поетичний текст, лінгвокультурна спільнота, семантичне навантаження, світобачення.

Статья посвящена исследованию цветоназваний в поэтических текстах И.Е. Мирощниченко. Показана роль цвета в авторских текстах, функционирование цветоназваний проанализировано в прагматическом аспекте. Проведен сравнительный анализ использования цветоназваний. Исследован спектр слов, указывающих на цвет. Доказано, что использование цветоназваний помогает автору воплотить образы, эмоции, чувства и создать оригинальную символическую картину мира

Ключевые слова: цветоназвание, поэтический текст, лингвокультурная общность, семантическая загрузка, мировоззрение.

The article features and analyzes the artistic qualities of the colors of the symbols of poetry of Ivan Yegorovich Mirosnichenko, their pragmatic aspect of functioning in poetic texts.

The metaphoric features of Ivan Mirosnichenko's poems are full of colors, which varies from archetypical (black, white), main spectral (blue, red) till such as golden, orange.

Each color plays its role in author's texts. The red, for example, is mostly used for emotional expression of internal world, and also for description of the common things, but also by means of emotions

It must be admitted that the names of the colors in Ivan Mirosnichenko's poems are used not only as first meaning.

The study also provides a brief comparative analysis of the use of colors names by some other poets.

Besides the direct color names, the poems of Ivan Mirosnichenko's have a wide variety of words that point on the color, thanks to that the poems become more interesting and full of emotions. All the previously said shows that the author often accepts the world by means of color, reflecting a big part of emotions and feelings as a color associations.

The color for the writer – not only the color of the text or its visual element, but also one of the important components of the author's worldview, through which he creates the original symbolic colorful picture of the world. In color – a kind of embodiment of images, emotions, feelings of the author.

Key words: color name, poetic text, linguistic-cultural community, semantic loading, worldview.

Колір для письменника не просто окраса тексту чи його візуальний елемент, а й одна з важливих складових авторського світосприйняття, світоосягнення, за допомогою якої він створює оригінальну символічну кольорову картину світу. У кольорах спостерігаємо оригінальне втілення образів, емоцій, почуттів, авторів.

Художня природа й вага кольору в художньому тексті була об'єктом прискіпливої уваги К. Григор'яна, Л. Зубової, Е. Мостепаненка, О. Лосева, А. Вартанова, та ін. В українській лінгвістиці дослідження кольороназв представлені в працях І. Бабій, Л. Пустовіт, Л. Лисиченко, О. Дзівак, Л. Ставицької, М. Коцюбинської, Н. Клименко, А. Критенко, Т. Ковальової та ін.

Попри численні дослідження кольороназв, колористика поетичних творів ізюмського поета І. Є. Мірошніченка ще не була під пильним оком мовознавців. Тому вважаємо вивчення кольороназв крізь призму символіки поезій цього маловідомого поета темою надзвичайно значущою та перспективною. Тож *актуальність* теми не викликає сумнівів

Мета статті – виокремити та проаналізувати художні властивості кольорів-символів поезій Івана Єгоровича Мірошніченка, їх прагматичний аспект функціонування в поетичних текстах.

Об'єктом вивчення стали кольороназви поетичних творів. *Предметом* аналізу – кольороназви зі збірок «Материні маки», «Сіль глибини» І. Є. Мірошніченка.

Кожен автор має власний підхід до відображення колірної гами. Лексика на позначення кольору характеризується багатством семантичної наповненості в контексті твору, надто поетичного, що дозволяє розширити традиційну символічність слів, усталені переносні значення, акцентувати на важливих світоглядних та етичних моментах.

Беручись за аналіз художнього твору, потрібно враховувати те, що автор лише з одного боку є членом певної лінгвокультурної спільноти. З іншого ж – він завжди є індивідумом із власним життєвим досвідом, який неодмінно позначився на його специфіці сприйняття навколишнього світу. Дослідники зазначають, що саме в колористиці творів найбільш яскраво й оригінально і виявляється авторське бачення світу [5, с. 54].

Єдиної думки щодо розподілу кольорового спектру не існує. Немає визначеності й у системах кольоропозначень сучасних європейських мов. У східнослов'янському мовознавстві традиційно визначають одинадцять термінів-кольоропозначень: білий, чорний, червоний, синій, жовтий, коричневий, сірий, зелений, фіолетовий, рожевий і помаранчевий, які закріпилися як основні складові колірної номенклатури української мови. Усталеними є лише погляди про поділ кольоронайменувань на дві групи: хроматичні, утворені через синтез трьох основних кольорів: жовтого, синього й червоного, та ахроматичні: чорний, білий, сірий. За походженням лінгвісти визначають назви кольорів як первинні, що означають абстрактні колірні якості – жовтий, зелений, червоний (їхнє походження розкривається за допомогою етимологічного аналізу), та як вторинні, утворені за колірною подібністю до предметів і явищ навколишнього світу (багряний, рожевий) [3, с. 190].

Статистичне дослідження слів з семантикою кольору в мовленні дозволяє систему цих слів поділити на три підсистеми. До першої, основної, належать прикметники білий, чорний, сірий, зелений, синій, жовтий, червоний; до другої – прикметники блакитний, рудий, сивий, вживані як синоніми слів голубий, червоний, сірий та прикметник рожевий; до третьої – прикметники сизий, золотий, коричневий, голубий, фіолетовий, багряний пурпурний, рудий, ліловий, вороний, гнідий, буряковий. Аналіз слів із значенням кольору за допомогою статистичних методів може виявити цікаві закономірності „кольорового бачення” поетів [1, с. 148].

Важливою особливістю кольорового образу-символу є його здатність до створення асоціативних полів. Основними в цьому процесі є сім семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків, – червоний, жовтий, зелений, блакитний, синій, білий та чорний. Периферію становлять майже всі наявні в мові кольорові лексеми, що об'єднуються

довкола основних назв. Діапазон їхнього походження є досить широким. Ці мовні одиниці розширюють сукупність кольороназв української мови, а, вжиті в літературному творі, збагачують систему його образів, урізноманітнюють його оповідну структуру, а також слугують важливим чинником розкриття внутрішнього світу персонажів [8, с. 44]. Символіка кольору здатна еволюціонувати, переходячи до іншого контексту.

Одним із засобів творення неповторно яскравих, привабливих образів є поетична колористика І.Є. Мірошніченка, твори якого не були допоки предметом зацікавлення мовознавців.

Серед лінгвістів немає єдиної точки зору на окреслення лексико-семантичних груп кольоронайменувань. Більшість дослідників кольороназви поділяє на дві семантичні групи: власне кольоративи (у нашому випадку: *блакитний, чорний, синій* та ін.) та додаткові характеристики кольору (*холодний, густий, потемнілий* та ін.). Серед таких спостерігаємо:

1... *Над скелями орлиний клекіт линує,
Густий туман в ущелини сповзав* [6, с. 4].

2. *Як потемнілий лід
Ламається,
Зсуває* [6, с. 5].

Серед кольорів, які домінують у творчості І.Є. Мірошніченка, – жовтий, який подається через лексеми: *помаранчевий, пожежний, рудий, золотий* та ін. Як наслідок з'являються нові образи, які виявляються інтерпретацією певного символу. Так, наприклад, сполучення: *«рудіє поле, в золотому мерехтінні», «степ рудий»* стають символом чогось блискучого, неймовірного та передають якусь тоненьку золотинку, яку автор змалював саме так. Лексема «золотий» у творах Є. Мірошніченка відзначається продуктивністю. Поєднання її з іншими поняттями шляхом метафоризації допомагає втілити бажану словесну образність,

якнайточніше передати почуття й емоції. Найчастіше колоратив *золотий* актуалізує семи «довершеність», «вишуканість», «позитивна емоції». Замість *золотий* іноді натрапляємо на *пожежний*:

*На світі – безмежно,
А в серці – бентежно,
А сонце сідає
Пожежно-пожежно... [6, с. 21].*

Ці кольори є найбільш різномірними за словотвірною структурою: поет використовує загалом деривати ад'єктивного (*у спраглий степ рудий [7, с. 23], на лан пожовклий [7, с. 45]*), дієслівного (*рудіє поле [6, с. 21], жовтіють здалека горби [6, с. 25]*).

Колоратив *золотий*, за звичним вживанням, передає колір і функції цінного металу. Метафоричні образи в поезіях І.Мірошніченка побудовані саме на такому значенні. Чіткої вказівки на колір чи функції за допомогою так званих слів-конкретизаторів, які підсилюють значення кольороназв, у досліджуваному матеріалі нами не виявлено.

Чорний колір часто виявляється в мінорному контексті, зіставляється з трагізмом, розкриває поведінку, психічний та моральний стан героїв, проявляє біль, страх. На нашу думку, свій відбиток накладають ще й згадки із дитинства про страшні часи війни:

*А в серці – чорно,
А в хаті – голо... [6, с. 11].*

Чорний колір тут ужито метафорично, як трагічне світосприйняття, він є символом трагедії, горя.

Антонімом до чорного є білий колір, який виступає як уособлення добра, чистоти:

*Не дивилась на білий світ [7, с. 40];
І білий світ хмільним добром горів [6, с. 20].*

Ця барва пов'язана здебільшого з приємними асоціаціями. Білий колір виступає в таких семантичних навантаженнях:

1. Образ природи:

І на берізках білих

Смужечки і п'ятеця [7, с. 52].

2. У випадку асоціативного порівняння кольорів із природними явищами кольороназва білий транспозиціюється в кольороназву *чистий*:

До неба чистого, до сонця, до вітрів,

До таємниць, прихованих віками! [6, с. 4].

3. Образ світу, який автор змальовує чистим, прекрасним, святим, невинним:

Аби вгорі не гасло небо гоже

І білий світ хмільним добром горів,

Ми на батьків буваєм тільки схожі,

А вдаємося – завжди в матерів [6, с. 20].

Необхідно згадати про особливості семантики білого кольору в інших поетів. Так, Кобзар часто акцентує увагу на чистоті, охайності будинку, яка характерна для українського села. В основному, білий колір використовується в побуті як опис компонентів інтер'єру. Він є невід'ємною частиною опису людей, їх зовнішнього вигляду та елементів одягу: «...Хатки біленькі виглядають, Мов діти в білих сорочках» [2, с. 68].

Тож, як бачимо з наведених вище прикладів досліджуваного матеріалу, ізюмчанин І. Мірошніченко має власне втілення асоціацій білого кольору в поезії. Загалом же чорний та білий кольори органічно вплітаються в художню тканину всіх збірок віршів поета. Автор використовує традиційне чорно-біле протиставлення.

Часто в поезії знаходимо лексему *блакить*. Синій колір символізує постійність, відданість, досконалість, мир, роздуми, покірність, душевну рівновагу, побожність, щирість, безсмертя. Для Мірошниченка блакить – це ще й велич, безкінечність нашого світу:

Буде блакитне літо,

Будуть весло і човен,

Щедрого буде квіту,

Буде...

Спасибі, повінь! [7, с. 29].

Зауважимо, що в інших поетів назва синього кольору – це переважно засіб портретної характеристики; традиційне народнопісенне й літературне вживання – на позначення кольору очей коханої людини. Наприклад, В. Голобородько теж не відійшов від цієї традиції: «*Очі сині цвітуть твої / І плаче наді мною синя музика твоїх очей*» [9, с. 257]. Натомість І. Мірошниченко використовує його для зображення навколишнього світу.

Червоний колір з давніх часів входив до тріади традиційних. Його вважали найголовнішим. Адже в поєднанні «*червоні маки*» цей колір є символом молодості й краси:

І що твої червоні маки

Цвітуть у пам'яті моїй?

Як символ роду і краси,

Як у світання коліскові.

ЧЕРВОНІ МАКИ ПОНЕСУ [виділення І.Є. Мірошниченка] [6, с. 30-31].

Порівняймо семантичне навантаження червоного кольору у творах Мірошниченка та інших поетів. Так, у Лесиних творах багато червоного, багряного, кривавого зокрема: «*Квіток, квіток, як можна більше квітів...*» [4, с. 203], «*Ти хотів би квіток на дорозі моїй?*» [4, с. 213] – це поезії, у яких поєднано образи-символи квіти і кров. Квіти – символ людських почуттів, палких, жагучих, кров – символ болю, душевних ран.

Символічний образ квітів, поєднуючись із іншим кольором в інших віршах Лесі Українки, набуває іншої семантики [10, с. 160].

Т. Шевченко не обходить червоний колір та використовує його для позначення елементів природи та побуту. Особливу увагу приділяє святині, символу українського народу – червоній калині: *«Зацвіла в долині Червона калина»* [2, с. 67]. Червоний колір у творах В. Голобородька допомагає передати внутрішній стан ліричного героя, його настрої, враження, почуття. Цей динамічний, за визначенням психологів, дещо «агресивний» колір підсилює, зокрема, емоційність поезії: *«Півнем червоним туга і смуток кукурікають у прозорість ночі»* [9, с. 257].

Натомість І. Є. Мірошніченко використовує цей колір для позначення краси, символу роду:

У творчості І. Мірошніченка присутні нетипові кольори, які є вторинними кольоративами. Вони зустрічаються лише одинично (*кришталевий, крижаний, племенистий*):

Виб'ється і забуя над світом.

Непокірним племенистим цвітом [7, с. 38].

У дослідженій нами поезії бачимо зіставлення червоного кольору із епітетом *гарячий* та синього із епітетом *холодний*:

І нас омивають вітри степові,

Червоних від спеки, від холоду синіх [7, с. 6].

Для набуття експресивності автор використовує елементи порівняння, порівнюючи деякі лексеми-кольори із поняттями:

Прозора, як сльоза,

Не в сні, а наяву... [7, с. 23].

Загалом же для І. Мірошніченка нетиповими є кольори, які не мають точного значення і в колірному спектрі лише наближаються до основних (*пурпурний, блідний, світлий, багряний*).

Як бачимо, є різні групи поділу кольорів, серед яких: хроматичні, утворені через синтез трьох основних кольорів: жовтого, синього й червоного, та ахроматичні: чорний, білий, сірий; первинні, що не співвідносяться в сучасній мові з іменниками-референтами, означають абстрактні колірні якості – жовтий, зелений, червоний, – та як вторинні, утворені за колірною подібністю до предметів і явищ навколишнього світу (багряний, рожевий).

Зі сказаного випливає, що асоціації кольорів у кожного автора різні, це випливає з того, що кожний з них – індивідуальність. Як бачимо, лексика із зазначенням кольору є важливим засобом створення образності в поезії. Кожний колір сприяє розумінню та індивідуальній інтерпретації поетичних творів І.Є. Мірошніченка. Зелений колір (символ спокою, природної енергії) не зустрічається в кольороназвах досліджуваного матеріалу, що свідчить про відповідний настрій автора, який сповнений переживаннями про пережиту війну. Загалом же, у структурі поетичного тексту кольоративи утворюють багату лексико-семантичну групу. Слова зі значенням кольору реалізують у досліджуваних текстах естетичні можливості, що виявляється на лексичному рівні в численних синтагматичних зв'язках.

Література

1. Гримашевич Г. Семантика кольорів у творчості Валерія Шевчука / Г. Гримашевич, Н. Мельник // Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Волинь-Житомирщина, 2004. – № 12. – С. 147-156.
2. Діброва С.М. Колористика у творчості Т. Г. Шевченка / С.М. Діброва, Г.А. Ларіна // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Сімферополь, 2014. – Том 27. – № 1-1 (66) . – С. 66-69.

3. Іншаков А. Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві / А. Є. Іншаков. – Кривий Ріг: Філологічні студії, 2013. – № 9. – 188. – 195 с.
4. Леся Українка Твори: в 2-х т. / Леся Українка. – К : Наукова думка, 1986. – Т.1.– 608 с.
5. Мазепова О. Концепт кольору та його місце в художній картині світу (на матеріалі сучасної перської поезії) / О. Мазепова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – К., 2014. – № 61. – С. 52–61.
6. Мірошніченко І. Є. Материні маки / І. Є. Мірошніченко. – Харків: Прапор, 1981. – 30 с.
7. Мірошніченко І. Є. Сіль глибини / І. Є. Мірошніченко. – Харків: Прапор, 1967. – 57 с.
8. Науменко Н.В. Залежність образності кольороназви від її словоформи // Наукові записки Національного Університету“Києво-Могилянська Академія”. Серія: Філологія. – 2000. – №18. – С. 43-45.
9. Тиха Л. Семантика кольору у поетичних текстах Василя Голобородька / Л. Тиха // Науковий журнал.– 2014. – № 2. – С. 255-261.
10. Шегеда О. П. Символіка кольору у творчості Лесі Українки / О. П. Шегеда // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2000. – № 7. – С. 158–161.